

SCHRIKBEELDEN

2015 | 3 IVMV online magazine

SCHRIKBEELDEN

INHOUDSOPGAVE

INTRO

1. Sigrid Burg, Heidi de Mare en Inge van der Vlies – SCHRIKBEELDEN. Schrik op schrik, hoe blijft een mens gezond?

COLUMNS

2. Mijke Bleecke, 'Schaamrood....?! VW – slimme marketing of publiek weten?'
3. Gabriël van den Brink, 'Kinderlijk moralisme. Rumor rond Zwarte Piet.'
4. Gabriël van den Brink, 'Ontplofte werelden. Hoe de realiteit door media onzichtbaar wordt.'
5. Gabriël van den Brink, 'Rembrandt in Geldermalsen? De verwording van burgerschap.'
6. Joost Pollmann, 'Schrikbeelden in strips: slecht, slechter, slechtst'.

BESPIEGELING

7. Sigrid Burg, 'Over mijn LIKE, bloggen in twee werelden'.
8. Wilbert Schreurs, 'Van Rome naar Parijs. Milieu als schrikbeeld vanaf de jaren 70 tot nu'.
9. Inge van der Vlies, 'Mens met merk. Monotonie als garantie voor professionaliteit'.

ESSAYS

10. Cécile R.L. Boot, Maarten C.A. van der Sanden, Martin Klein en Frans Meijman, 'The elaboration likelihood model revisited: a biological explanation and a somatic extension'.
11. Gawie Keyser, 'Het theater van shock-and-awe. Het westerse kijkkader en de subversieve werking van IS-geweldsbeelden'.
12. Heidi de Mare, 'Mulvey's one-dimensional system. A last look at "Visual Pleasure"', [English translation of '[Mulvey's eendimensionale systeem](#). Bij dezen dan voor het laatste "Visual Pleasure"', in: *Versus*, no. 2 [1986]: 35-54], translation by Gawie Keyser.
13. Heidi de Mare, Frans Meijman en Suzanne Nieuwenhuis, 'Schrikbeeld: Nee, of toch JA? Orgaantransplantatie in de fictie doorleefd'.
14. Connie Veugen, 'Our abiding fear of the new. Computer games and controversy'.

REVIEWS

15. Leo van Bergen, 'Medische Monsterrakels. Te mooi om waar te zijn', boekbespreking van Cristin O'Keefe Aptowicz, *Dokter Mütter's medische mirakels. De opkomst van de moderne geneeskunde*, plastische chirurgie.
16. Heidi de Mare, 'Laura Mulvey's Legacy – Scary Movie-Scholars?!', bespreking van Laura Mulvey c.s. (eds.), *Feminisms. Diversity, Difference, and Multiplicity in Contemporary Film Cultures*. [AUP 2015].
17. Heidi de Mare, 'Schrikbarend? Over gemak en ongemak van Kunst als bron in Religie en Criminologie', dubbelbespreking van *Apocalyps in kunst* [2014] en themanummer 'De kunst van het verbeelden' van het *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* [2014].

BEELDBIJDRAGEN

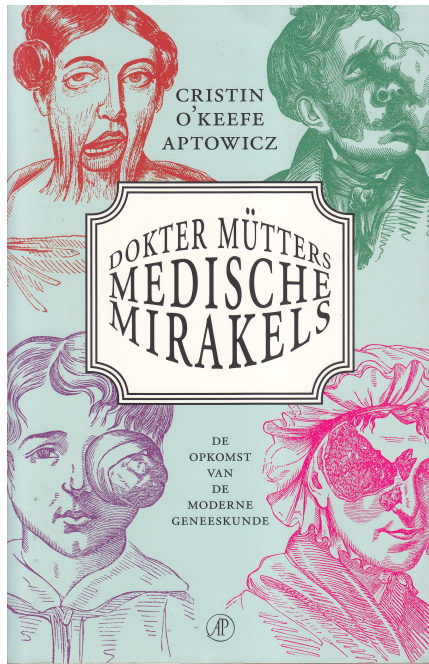
18. Tonie van Marle, 'Van schoonheid naar schok en visa vers. De totstandkoming van het kunstproject WAR/RAW'.
19. Dik Nicolai, 'Is, was, komt'.
20. Geertrui van den Brink: 'Wat gebeurt daar?'.

BEELDFORMATIE

21. SCHRIKBEELDEN

Op de omslag van het themanummer een fragment van het stilleven 'Is, was, komt' [2016] van fotograaf Dik Nicolai (c), speciaal voor dit themanummer over SCHRIKBEELDEN gemaakt (bijdrage 19).

MEDISCHE MONSTERMIRAKELS

Te mooi om waar te zijn

Leo van Bergen

Review, Christin O'Keefe Aptowicz, *Dokter Mütters Medische Mirakels. De opkomst van de moderne geneeskunde* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 2015)

Er zijn grof gezegd twee soorten medisch-historisch boeken. De ene soort geeft context, analyseert en plaatst in de tijd. De individuele mens staat niet in het middelpunt. De andere soort gaat specifiek over het doen (met name) en het laten (nauwelijks) van een arts (bijna altijd) of een andere gezondheidswerker (zelden). Die laatste vorm valt dan weer in tweeën uiteen. De hoofdpersoon wordt vrij objectief en afstandelijk beschreven (niet vaak) of is een pure held die niets te veel is om de mensheid van zijn lijden te verlossen (heel vaak). Die laatste vorm is vaak spannend en leest doorgaans als een trein, maar is tegelijkertijd niet altijd even betrouwbaar. Dat laatste niet eens zozeer omdat het niet waar zou zijn wat er wordt beweerd, al worden sommige van die hoofdpersonen wel heel erg 'larger than life'. In dergelijke boeken worden bepaalde ontwikkelingen te veel opgehangen aan die ene persoon terwijl zij gewoon tekenend zijn voor de tijd waarin die persoon leefde, al zal die dan vast en zeker een voortrekkersrol hebben gespeeld of anderszins een prominente plek hebben ingenomen.

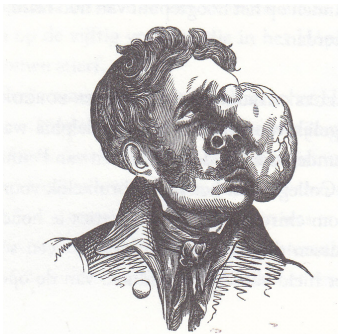
Kenmerkender echter is dat er veelal wordt geschreven over mannen – en een enkele vrouw – die verantwoordelijk worden gehouden voor inspanningen, opvattingen en ontwikkelingen die heden ten dage als positief, als mooi en fraai

worden erkend. Maar dat was op dat moment vaak nog helemaal niet duidelijk. Sterker: er waren dikwijls gegronde redenen om sceptisch tegenover die ontwikkelingen te staan. Deze sceptici worden echter getransformeerd tot '*bad guys*', een noodzakelijk element in een dergelijk verhaal omdat alleen bij aanwezigheid van het slechte het goede kan triomferen. En als dan die hoofdpersoon ook nog een getroebleerde jeugd heeft gehad, leefde in een tijd die bol stond van sociale en politieke spanningen en – terecht of onterecht – als 'vergeten' kan worden opgevoerd, terwijl hij, althans volgens de schrijver, juist cruciaal is geweest voor alles wat de hedendaagse geneeskunde aan zegeningen heeft te bieden – zoals fantastische chirurgische ingrepen, hygiëne, patiënt vriendelijkheid –; dan is het recept voor een hagiografische bestseller geboren.

Het boek van Aptowicz is zo'n boek. Het staat bol van loftuitingen voor hoofdpersoon Thomas Dent Müttter, een mid-negentiende-eeuwse arts aan de Jefferson Medical College te Philadelphia, Pennsylvania, die, als een Boudewijn Büch avant la lettre, eigenlijk Mutter heet. De citaten zijn gehaald uit egodocumenten van leerlingen en collega's waaronder ook diverse In Memoriam's, al staan die toch niet als betrouwbare bronnen te boek. (Nadeel van de vertaling is overigens dat

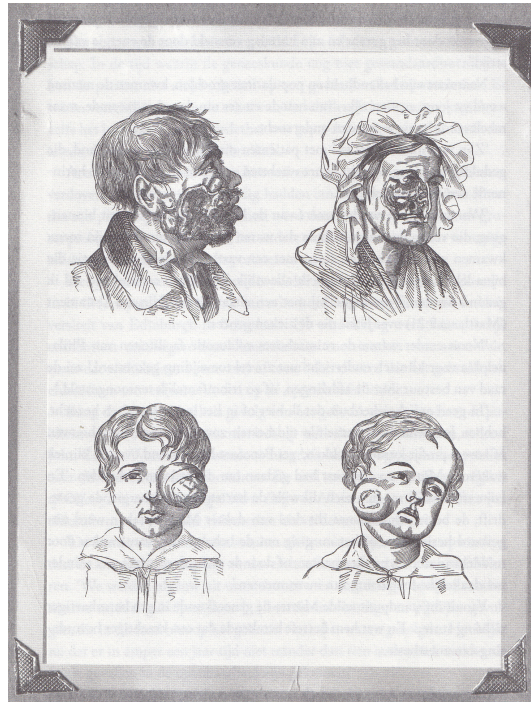
de noten zijn weggelaten, al zijn die wel bij de uitgever op te vragen. Citaten waarvan niet duidelijk is aan wie ze kunnen worden toegeschreven, komen zo in de lucht te hangen.) Maar spannend en meeslepend is het. Het boek is zelfs zo meeslepend dat het bij tijd en wijle doet denken aan een spannende televisieserie, inclusief cliffhangers aan het einde van een aantal van de maar liefst 27 hoofdstukken (die overigens, en ook daar is de overeenkomst met een televisieserie, vaak meer beloven dan inlossen).

Afb 1a Kaaktumor

Het leven van Mütter gaf alle ingrediënten voor een hagiografische bestseller. Op vroege leeftijd wees geworden, broer als kind overleden, onder de hoede gekomen van een weliswaar rijke, maar verder afstandelijke voogd, en zelf niet bepaald

gezegend met een goede gezondheid. Hij zou dan ook slechts 48 jaar oud worden. Hij was toen echter wel beroemd en geroemd met name vanwege zijn plastisch chirurgische operaties op de 'monsters', van wie een deel 'freak of nature' was [afb.1 a kaaktumor, afb. 1 b vier deformaties].

Afb 1b Vier deformaties

Een ander deel het slachtoffer van ongelukken, zoals vrouwen met. Die waren al te vaak het gevolg van het huishoudelijke werk dat zij

moesten verrichten, gekleed in brandbare hoepelrokken terwijl het korset dat zij daaronder droegen de bewegingsvrijheid ernstig belemmerde.

Mütter was zeker niet van lage komaf, al was zijn vader 'slechts' de zoon van een Schotse immigrant, die wel enig aanzien had verworven door tegen de Engelsen te vechten in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (in het boek staat overigens 'Amerikaanse Burgeroorlog'). Zijn moeder was echter een telg van de zeer geziene familie Gillies – toevallig ook de achternaam van misschien wel de bekendste plastische chirurg uit de geschiedenis - en daardoor gelieerd aan de beroemdste familie van het zuiden van de VS: de familie Armistead. De wederwaardigheden van een lid van deze familie vormde de inspiratie voor het Amerikaanse volkslied. Ook Robert E. Lee, de *commander in chief* van de zuidelijke staten tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog zou uit die familie voortkomen. Door die connecties kon hij zijn jeugd toch vrij onbezorgd doorbrengen op een grote plantage - omgeven door honderden slaven.

Wellicht dat zijn achtergrond een verklaring vormt voor zijn ijdelheid – behalve uit de naamsverandering ook te zien aan de kledij die

hij pleegde te dragen – en zijn medische gedrevenheid; een gedrevenheid die hem al vroeg naar Parijs bracht, volgens de schrijfster op dat moment het Mekka van de moderne geneeskunde. Maar zij verwacht in de titel al geneeskunde met heelkunde. Of beter: dat gebeurt in de vertaling. In de oorspronkelijke titel – *Dr. Mütter's Marvels. A true tale of intrigue and innovation at the dawn of modern medicine* – is de link tussen wat Mütter deed en de opkomst van de modern geneeskunde veel minder sterk, al is dat 'a true tale' wel weer heerlijk onwetenschappelijk. De 'moderne geneeskunde' startte iets later en niet in Amerika of in Parijs, maar in Duitsland.

Mütter's verhaal speelt zich af in het notoir ongezonde Philadelphia, een stad die rond 1840 de beroemdste medische opleiding van Amerika had. Die dreigde echter ten gronde te gaan aan onderling geruzie van de nogal zelfingenomen artsen die er de dienst uitmaakten. Het gevolg was dat iedereen werd ontslagen en er een geheel nieuwe ploeg werd samengesteld: het team van 1841. Eén van hen was de toen pas 30-jarige Mütter, die naam had gemaakt met zijn operaties, het zo goed mogelijk vasthouden aan hygiënische omstandigheden en het propageren van een patiënt vriendelijke benadering. Hij zou ook een zeer goed docent blijken te zijn.

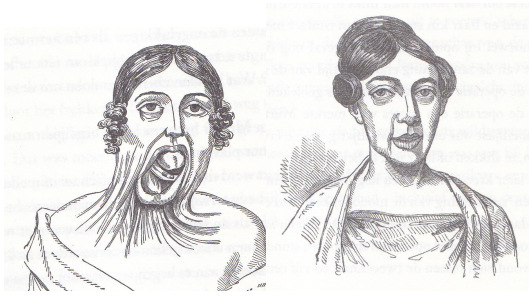
Hygiëne en patiënt gerichtheid waren zaken die nog allesbehalve gemeengoed waren (en de patiënt gerichtheid zou lang geen gemeengoed blijven). In het pree-bacteriële tijdperk werd de noodzaak van hygiëne nauwelijks gezien en de onwetende patiënt moest gewoon doen wat het beste voor hem was, en wat dat was, wist de dokter. Korte tijd later voegde zich hier de anesthesie aan toe en wederom bevond Mütter zich onder de voorvechters. De patiënt moest onnodig lijden zoveel mogelijk worden bespaard. Maar ook hier was de tegenstand sterk. Ten eerste natuurlijk omdat anesthesie niet zonder gevaar was, en zeker niet de kinderschoenen-anesthesie van het midden van de 19de eeuw. Ten tweede werd aangevoerd dat een bewusteloze patiënt de chirurg niet meer kon informeren over de pijn en dat die daardoor een noodzakelijk richtsnoer zou gaan missen.

Een van de meest geduchte tegenstanders van Mütter bij de veranderingen die hij voorstond – *enter 'the bad guy'* – werd eveneens in 1841 aangenomen: de ervaren gynaecoloog Charles Meigs. Die had als extra bezwaar tegen anesthesie dat de Bijbel voorschreef dat vrouwen hun kinderen met grote smarte dienden te baren als straf voor het in de wereld brengen van de erfzonde. Ook hygiëne achtte hij onzinnig. De grote kraamvrouwensterfte in zijn praktijk was

louter toeval. (Het is tekenend voor de Amerikaanse focus van het boek, dat in deze discussie de naam [Ignaz Semmelweiss](#) in het geheel niet valt). Werkelijk op ieder gebied waren de vooruitstrevende, ofschoon zeer nationalistische Mütter en de behoudende Meigs elkaars tegenstrevers; niet alleen op professioneel maar ook op ideologisch gebied, zoals de slavernij kwestie. Weliswaar waren zij beiden tegen slavernij, maar Mütter was dat omdat hij buiten huidskleur om geen verschil zag tussen mensen. De spieren, de organen: zij waren bij iedereen hetzelfde. Meigs was tegen omdat rasvermenging een onherroepelijk gevolg was van iedere situatie waarin blanke meesters en zwarte slavinnen elkaar tegenkwamen. En rasvermenging leidde onherroepelijk tot het einde van de beschaving. Ook hun einde was tegengesteld. Stierf Mütter jong maar op het toppunt van zijn roem, Meigs stierf oud maar verguisd.

Zoals gezegd was Mütter vooral beroemd vanwege zijn operaties op gezicht mismaakten. Al is het twijfelachtig of hem de plek toekomt die Aptowicz voor hem in petto heeft, het is wonderbaarlijk hoe hij midden negentiende eeuw al technieken toepaste die pas gedurende de Eerste Wereldoorlog gemeengoed zouden worden. Of zij echter het superbe resultaat hadden die de door hemzelf gemaakte teke-

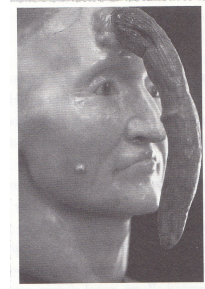
ningen doen geloven, is zeer de vraag; een vraag die Aptowicz niet stelt, zoals zij ook geen vragen stelt bij de woorden van Mütter zelf en al diens ophemelende vrienden. Feit is dat de tekeningen een resultaat te zien geven dat menig arts in een modern brandwondencentrum ziek van jaloezie zou maken [Afb. 2ab].

Afb 2a, 2b Vrouw met brandwonden voor en na de operatie uit het boek dat hier besproken wordt

Mislukkingen schijnen niet te zijn voorgekomen, maar ook dat is typerend voor dit soort medische geschiedenis. Dat Mütter een voetnoot in de medische geschiedenis is geworden (Bernard Haeseker wijdt welgeteld één regel aan hem in zijn proefschrift over plastisch chirurg Johannes Esser) is wellicht zelfs te wijten aan de discrepantie tussen zijn schitterende resultaten op de tekentafel en de harde werkelijkheid, al zullen zijn patiënten er na de operatie vast en zeker beter hebben uitgezien dan er-voor.

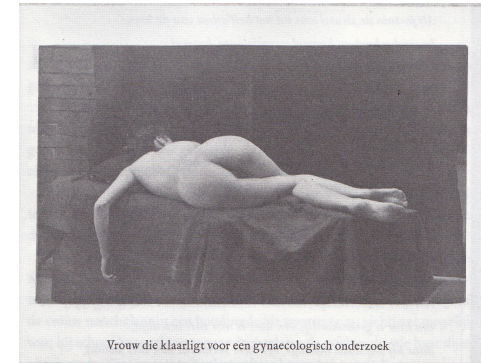
Aan Mütters voorliefde voor de plastische chirurgie lag een – typisch Victoriaanse – fascinatie met ‘de afwijking’ ten grondslag.

Afb. 3 Vrouw met slurf

Gevolg was dat hij veel specimen verzamelde die dergelijke afwijkingen vertoonden, zoals ‘de vrouw met de slurf’ [afb. 3]. Die verzameling is na zijn dood terecht gekomen in het nog steeds bestaande anatomische [Mütter Museum](#). Dat was een wens van hem omdat hij niet wilde dat (delen van) zijn verzameling als een kermis-attractie tentoongesteld zou worden, analoog de ‘vrouw met de drie borsten’. Het museum trekt nog steeds tienduizenden bezoekers per jaar. Een scepticus zal de vraag stellen of zij niet juist komen om de reden die Mütter verafschuwde.

Naschrift, bij afb. 4

Afb. 4 vrouw die klaarligt voor gynaecologisch onderzoek

Deze foto met de dame, gereed voor onderzoek, komt uit het hier besproken boek. Het is de introductiefoto van hoofdstuk zes waarin gynaecoloog Meigs wordt geïntroduceerd.

Openingszinnen: ‘De vrouw lag met een vertrokken gezicht en haar benen gespreid voor een klas vol jonge mannen. “Ziet u deze onvoorspelbare, ogenschijnlijk walgelijke massa dierlijke textuur?” vroeg Charles D. Meigs zijn studenten terwijl hij naar de genitaliën van de vrouw gebaarde. “Hier, binnen de tempel van het lichaam! Hoe kan men dit onderwerp afdoende bestuderen?”’ Om vervolgens te gaan uitleggen dat de vrouw onderworpen moet zijn aan haar mannelijke heer en meester. Ze is lief, maar dom.